

УЧАСТЬ БЕЛЬГІЙСЬКОГО АСМ БРОНЕДИВІЗІОНУ В ОБОРОНІ ГАЛИЧИНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1916–1917 Р.Р.)

Олександр ЗОРЬКА,
*проректор з наукової роботи
КДАВТ ім. гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного,
кандидат педагогічних наук*

Юрій ВОЗНЮК,
*воєнний історик,
відповідальний секретар журналу «Воєнна історія»,*

В роки Першої світової війни у 1915–1918 роках в складі російської армії на Галицькому театрі війни активно діяв бельгійський експедиційний АСМ бронедивізіон.

Елітний бельгійський бронедивізіон АСМ (Autos-Canons-Mitrailleuses) було створено 1 грудня 1914 року для підтримки Росії в Першій світовій війні. Ініціатором створення цього підрозділу був молодий бельгійський лейтенант барон П'єр де Катер,

який 10 грудня 1914 року передав командування АСМ підрозділом досвідченому воякові, бельгійському військовому аташе у Парижі майору Колону. Бельгійський король Альберт I презентував своєму союзнику по Антанті, російському цареві Миколі II, елітний підрозділ панцерних автомобілів. АСМ підрозділ нараховував близько 400 бельгійських добровольців на чолі з майором Колоном і складався спочатку з 10 панцер-

ників «Шошота»: шести гарматомобілів та чотирьох кулеметомобілів.

Майор Колон зіграв в подальшому важливу роль в становленні та розвитку АСМ бронедивізіону, як бойової одиниці. Колон приділив багато уваги одягу своїх солдат. Нові однострої навіть оздоблювалися знаменитим паризьким будинком моди «Пакен».

Перші спроби бронювання авто на підприємстві «ательє Кельнера» були невдалими. Куля звичайної гвинтівки їх легко прошивала. Пізніше фірма «Кельнер» потовщила броню панцерників та створила повноцінні бойові машини на шасі «Морс» або «Пежо». Двигун «Мінерва» безклапанний, потужністю 40 кінських сил, броньований кузов з хромованої сталі мав товщину 7 міліметрів. Передня вісь мала одинарні колеса, задня – подвійні колеса. На даху посередині кузова встановлювалася бойова установка за рухливим щитом. Шість гарматомобілів були озброєні 37-мм швидкострільними гарматами та кулеметом, а чотири кулеметомобілі мали також станковий кулемет Гочкіса. Такий бронемобіль важив трохи менше 4-х тонн. Екіпаж складався з 4 осіб: командира, водія, стрільця і другого водія, який також поповнював боєприпаси. Під час бою стрілок і його помічник стояли прямо, не маючи іншого захисту за нахиленим щитом і обстрілювати ворога з бортової зброї. На початку 1915 року особовий склад АСМ бронедивізіону розширюється підрозділом озброєних вело і мотоциклістів. Командиром цього підрозділу призначали лейтенанта Едгарда Ван дер Донкта. Майор Колон мріяв перетворити свій АСМ бронедивізіон в рухливу мобільну бойову одиницю в сучасній маневровій війні.

На жаль тактику, яку окреслив Колон для свого

АСМ дивізіону в Першій світовій війні реалізувати в умовах позиційної «окопної» війни було неможливо. Його ідеї обігнали час і були застосовані вже у Другій світовій війні нацистами під час захоплення Франції 1940 року. Перехід фронту у Західній Європі до позиційної «окопної» війни об'єктивно посприяв тому, що цей мобільний бронедивізіон вирішили «подарувати» Росії та перекинути його на східноєвропейський театр військових дій на допомогу російській армії, яка саме в 1915 році відступала на всіх фронтах (окрім Кавказу) і потерпала від маневреної війни німців та австро-угорців.

Цьому у великій мірі посприяв російський представник при штаб-квартирі бельгійського війська капітан Прежбяно. Помітивши бездіяльність бронемобілів АСМ, він вирішив будь-що перевести увесь дивізіон АСМ на російський фронт, де його можна було використати набагато ефективніше. Під час зустрічі з королем Альбертом у Генеральному штабі Прежбяно запропонував свій план, і за кілька днів під час розмови з генералом Вілемансом, бельгійським начальником штабу, той йому повідомив про підтримку цієї ідеї королем Бельгії. В Парижі відбулися перемовини з військовим аташе Росії графом Ігнат'євим. Разом вони надіслали листа до Петрограду, де

Париж, 1915. Майор Колон з французькими офіцерами біля бронемобіля АСМ

Петроград, 10 січня 1916. Бронемобілі АСМ на залізничних платформах на шляху до Галичини

російські можновладці схвально відреагували на цю ідею.

У серпні 1915 року бронемобілі АСМ в ательє Кельнера трохи модернізували відповідно до побажань Прежбяно і Колона та з врахуванням російських доріг. Зокрема на шасі були змонтовані більші колеса. 18 вересня 1915 року вояки АСМ вирушили у порт Брест. 22 вересня на пароплаві «Рей Кастрл» вони відплили до Росії. Переживши бурю на Білому морі, 13 жовтня 1915 року АСМ дивізіон прибув в Архангельськ. З Архангельська бронедивізіон 20 жовтня переводять до Петрограда, а звідтиля до Петергофу, де вони розташовувалися у казармах царської гвардії в розкішних як для солдатів умовах. Там вони перезимували зиму 1915–1916 років. 5 грудня 1915 року вони брали участь у параді військ в Царському селі перед царем Миколою II, який дуже прихильно поставився до бельгійських добровольців АСМ дивізіону.

10 січня 1916 року їх відправили з Петергофу на фронт в Галичину, куди вони прибули 20 січня у місто Волочиськ. Під час переїзду АСМ дивізіону, через інтриги з боку представника Бельгії при Ставці у Могильові генерала де Рікела був знятий з посади командира АСМ майор Колон. Фор-

мальний привід – звичайний побутовий антисемітизм. Йому було закинуто те, що він взяв у свій АСМ дивізіон єврея – добровольця Леона Бронштейна, колишнього російського підданого, який у нього був за перекладача.

Новим командиром став майор Семет. Саме йому довелося очолити та повести бельгійський експедиційний АСМ бронедивізіон в перший бій на оці Росії у 1916 році в Галичині. Пізніше АСМ дивізіон передислокувався

у Збараж, який став його першою базою перебування у Галичині. Бельгійці АСМ з нетерпінням чекали перших весняних днів. Новий командир дивізіону майор Семет був більш суворим та вимогливим і навів лад у справах підрозділу, підтягнув дисципліну.

В кінці травня 1916 року до АСМ дивізіону прибуло поповнення – лейтенант Фелікс Уден, а в червні 51-річний капітан Бодрі. Бодрі очолив батарею № 3, завданням якої було поповнення запасів і технічне обслуговування автопарку. Свої майстерні він розмістив у Тернополі. Капітан Лежен, який командував дивізіоном під час морського переходу з Бресту в Архангельськ, та скомпрометував себе п'янством і тим, що привласнив пожертви вояків АСМ для російського «Червоного Хреста», був відправлений у відставку та повернений у Бельгію.

АСМ дивізіон було придано до VI-го армійського корпусу у складі 11-ї армії. Командував корпусом генерал Олексій Гутор. Майор Семет швидко знайшов спільну мову з російським командувачем, який симпатизував бельгійцям, називав себе *L'amant des Belges*, «коханцем» бельгійців, маючи на увазі, що він – друг бельгійців.

Але реальні контакти вояків АСМ в бойовій обстановці з росіянами не були

такими оптимістичними. Російські солдати в окопах часто-густо приймали бельгійців за австрійців і обстрілювали їх, через схожість військових «кепі» на головах вояків АСМ. Навіть коли бельгійці одягли мундири кольору «хакі» та сталеві шоломи – це не виправило становище. Їх знову плутали з ворогом і обстрілювали, бо приймали за німців. І лише коли вони з'явилися у старих поліцейських кашкетах бельгійських артилеристів, блакитних з червоного смужкою, росіяни їх визнали за своїх союзників.

Лінія фронту, що була закріплена за VI-м російським армійським корпусом пролягала на захід від Тернополя та проходила по річці Серет. 31 травня під час розвідки поблизу села Іванківців був важко поранений австрійською шрапнеллю капітан Розе – командир батареї бронемобілів №2. Він вижив, але вибув на багато місяців із ладу. Так не зовсім вдало для бельгійців розпочалося на початку червня 1916 року бойове хрещення на російсько-австрійському фронті. Уден зайняв місце командира 2-ї батареї. Батарея займала замасковану позицію біля Серета.

Російська наступальна операція почалася гарматним вогнем і першими спробами прорвати австрійські лінії. Російська піхота захопила передні австрійські траншеї, але не змогла утриматися на протилежному березі Серета і зазнала непоправних втрат. Бельгійські вояки батареї №2 надавали допомогу російським союзникам. Бригадир Леон Лесуаль, командир автогармати, обстрілював позиції австрійців, які відповідали пострілами з важких гармат. На думку Оскара Тірі бельгійці поводитися легко-

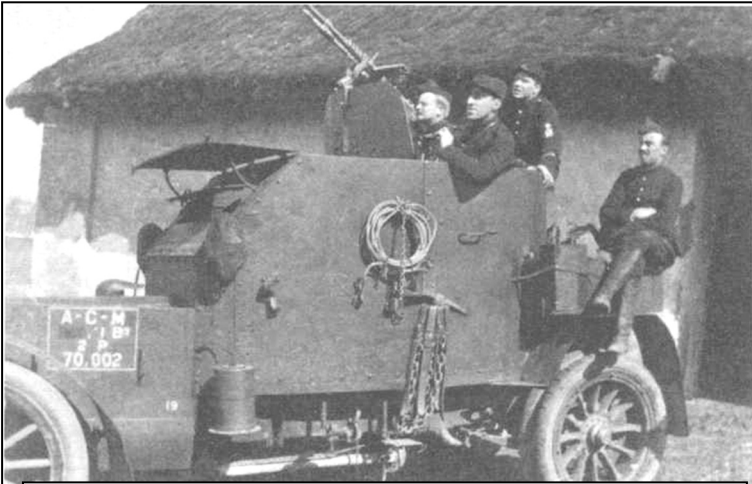
Галицькі сільські хатки біля Збаражя

важно на цій війні. Батарея №2 повертала-ся на свої позиції, під сильною зливою, під час якої загрузла і поламався один із панцерників. Лише при допомозі російських коней, які витягли бронемобілі з багна, бельгійці повернулися до посту в Ігровиці. Так відбулося перше бойове хрещення АСМ дивізіону в Галичині. Саме під час першого бойового хрещення у бельгійців виник дещо зневажливо – гоноровий бойовий клич: «On va lenr couper la tete!» – «Постинаймо їм голови». Це на адресу австрійців.

Загалом в цей час 4 червня 1916 року почалася наступальна операція Південно-Західного фронту росіян, яка пізніше дістала назву «Брусилівський прорив». Головний удар наносився у напрямі на Луцьк. 11-а армія генерала Сахарова наступала південніше. 5 червня XVII-й корпус армії Сахарова прорвав позиції австро-угорців в районі Соколова. Складніше було в районі Тернополя. До 9 червня VI корпус в складі якого був АСМ дивізіон вели невдалі атаки на 2-гу австро-угорську армію.

Під час боїв біля села Вороб'ївка, де наступала російська піхота, батарея № 1 АСМ дивізіону дістала наказ підтримати росіян. Під час бою кулеметомобіль Америк-

Галичина, квітень 1916. Бельгійці АСМ на бронемобілі намагаються своєю бортовою зброєю збити ворожий літак австро-німаків

лінка який піднімався на схил завалився на бік та поламалася підвіска задніх колес. На його допомогу поспішив бронемобіль молодшого лейтенанта Танге. Солдат де Беккер знімав тяговий ланцюг і йому в чолу вручила куля. Він помер на руках Танге у своєму бронемобілі. Де Беккер – перша смертельна втрата у лавах бельгійського АСМ-дивізіону. Ще двоє бельгійців було поранено. Комдив росіян зі сльозами на очах дякує бельгійців за хоробрість.

11 червня 3-й загін велосипедистів атакував Цебрів на чолі унтера Дегреппе. Вони попали під сильний вогонь австрійців. Загинули унтер Дегреппе, бригадир Жорж, солдати Дома і Детурне. Пізніше їх поховали у Тернополі. Війна збирала свій кривавий урожай.

АСМ проявив себе з кращого боку в боях за станцію Озерна, де при підтримці російської піхоти бельгійці підірвали колію, тим самим блокували, а потім захопили австрійський бронепотяг, вписавши (зокрема Герд та Лесуаль) яскраву бойову сторінку в славетну історію АСМ бронедивізіону.

Саме в Озерній пізніше була утворена база АСМ, де бельгійці зимували та зустрічали новий 1917 рік. 5 листопада 1916 року в Озерну зі Ставки у Могильові приїхав

високий гість – бельгійський генерал де Рікел. І хоча за час Брусилівського прориву росіяни високо оцінили хоробрість та бойовий дух бельгійців, вручивши 100 орденів, його рапорт до бельгійської Ставки справив неоднозначне враження. Рікел взагалі на бійців АСМ справляв гнітюче враження, як «тилового» служакки – генерала, далекого від реалій війни.

Взимку у бійців почалася туга за Батьківщиною. Багато хто просив

про відставку та повернення додому до Бельгії. У грудні 1916 року для підтримки занепалих духом бельгійців надають 10 днів звільнення у великі міста – Москву, Київ, Одесу, де вони відпочили від війни та фронту.

Осінь 1916 року на бельгійському фронті по річці Ейзер було затишшя. В листопаді було проведено новий і останній набір «свіжої» сотні добровольців до АСМ дивізіону. На чолі з капітаном Бріду через Британію та Скандинавію вони перебралися у Петроград, а потім до Галичини. Серед них був самий яскравий персонаж Генрі Жорж, бельгійський чемпіон з велосипедного спорту. Після війни у 1920 році він став ще й олімпійським чемпіоном світу.

На початку 1917 року в Росії погіршилась внутрішньополітична ситуація. Світова війна загострила і без того складну, системну кризу російського самодержавства. У лютому у Петрограді відбувалися страйки і заворушення народу та армії. Революція поширювалася країною, як снігова лавина. 15 березня цар Микола II відрікся від трону на користь свого брата – великого князя Михайла, що був лібералом. Але той в силу своїх переконань відмовився бути царем. У Росії впала монархія! «Государственная Дума» приводить до влади Тим-

часовий уряд князя Львова, пізніше А. Ф. Керенського який одночасно був військовим міністром. Поміркувавши есер Керенський виступав за союз з Антантою та продовження війни «до переможного кінця». Але це зовсім не співпадало з революційними настроями як народу, так і солдатської маси, яким війна остогидла! У квітні 1917 року через Німеччину з еміграції повертається лідер більшовиків В.І.Ульянов (Ленін). Виникла ситуація «двовладдя». Паралельно з офіційними політичними структурами виникають «неформальні» Ради робітничих, солдатських та селянських депутатів, які виступали за поглиблення революції, за радикальні соціально-економічні перетворення та термінове закінчення світової війни.

В цій новій та складній ситуації АСМ дивізіон залишався на Галицькому фронті на базі Озерна. В цей час починається «братання» між солдатами воюючих сторін. Це свідчення краху не лише дисципліни, а й сенсу війни! Розпочався моральний розклад російської армії. Вона вже не хотіла воювати й вороже ставилася до бельгійців. У всіх російських частинах створювалися солдатські Ради, які контролювали повсякденне життя у частинах.

У кінці травня Керенський подорожував по Галичині, агітуючи солдатів за продовження боротьби на фронті до переможного кінця. Він розумів, що тільки успішний наступ зупинить остаточний розпад військ. Керенський призначив генерала Брусилова головнокомандуючим.

Керенський приїздив також в Озерну. Марсель Тірі згадував, як очільник революційної Росії агітував запальними промовами російських солдатів за продовження боротьби, вихваляв мужність бельгійців та АСМ

Літо 1917. Корпус «Інтернаціоналу», або «Жахіття побратимства», за висловом російського командування та офіцерів АСМ. Солдати на знімку (зліва направо) — це: росіянин, бельгійець, турок, німець і австрієць

дивізіону. 12 червня 1917 року в Озерну приїжджав бельгійський делегат – соціаліст Еміль Вандервельде. Виступаючи перед солдатами він називає VI армійській корпус – «Корпусом Інтернаціоналу», бо він складається крім росіян ще й з бельгійського АСМ дивізіону, французьких підрозділів, британського бронедивізіону та чеської бригади з колишніх військовополонених австрійсько-угорської армії. Ван дер Донкт уже й раніше таке чув – гарні промови, «які збирають шалені оплески, але невдовзі забуваються».

Для чергового наступу росіяни готували добровольців у «батальйони смерті», які першими повинні йти на прорив лінії фронту. Перед наступом майор Семет реорганізував структуру дивізіону. Батареї №1 та №4 мали по 3 бронемобілі, у батареї №2 їх чотири. Кожну батарею повинні підтримувати стрілки – кулеметники на мотоциклах із кулеметами Льюїса у колясках для прикриття панцерників під час атаки з флангів до підходу російської піхоти.

1 липня 1917 року почався наступ на Львів за присутності Керенського. На вістрі наступу була чеська бригада. На її бік перейшли 2 чесько-австрійські полки (3 тисячі осіб). За ними йшла російська піхота під червоними прапорами революції. Під час

Каліфорнія, травень 1918. У Сан-Франциско бельгійців АСМ вішнують квітами; у Сакраменто дорога «бельгійських героїв» встелена килимом із квітів

наступу в селі Конюхи сталася трагічна подія. Під австрійський артобстріл потрапили 3 панцерника Госсенса, Волкарта під командою капітана Бріду, що були пошкоджені. В бронемобіль Госсенса влучив снаряд важкої гаубиці. Загинули Лехтер та Розелт. Був поранений Оскар Тірі. У батареї №2, якою керував Танге був підбитий «російський» баштовий панцерник. Водій Годафруа загинув. Важко поранений був борець Генрі Герд, якого називали АСМ дивізіоні «вічний моряк». Він дістав 5 куль, але чемпіон з боротьби вижив, повернувши собі 1921 року звання чемпіона світу з боротьби.

Конюхи – чорна сторінка в історії Галицької компанії АСМ дивізіону. Два панцерники були підбиті та декілька пошкоджені. Були вбиті та багато поранених. Проте капітан Бріду видавав бажане за дійсне, вихваляв хоробрість своїх бійців і «відбілював» свої прорахунки, за що майор

Семет відсторонив Бріду від командування батареєю №4.

Майор Семет провів «референдум» серед бійців АСМ дивізіону, в ході якого більшість підтримала ідею майора про їх відправлення з Росії додому в Бельгію. Все це відбувалося під час катастрофічної невдачі останнього російського наступу на Львів та відступу на Галицькому фронті, що привело до втрати Тернополя та Буковини. Саме на тлі військових невдач та поглиблення революційних та пацифістських настроїв російського суспільства, бельгійці шукали привід вийти з цієї «кривавої бойні».

Майор Семет писав 2 листи в Ставку в Могильов генералу де Рікелю, їхньому «самотньому» командувачу в Росії, де мотивував повернення дивізіону у Бельгію ушкодженням техніки і констатацією того, що бельгійці героїчно виконали свою місію на Галичині та в Росії.

Бельгійський експедиційний дивізіон пережив невдалу наступальну операцію Керенського й допомагав прикривати відступ російських військ. Більше бельгійський підрозділ не міг вже зробити.

Під час наступу під Тернополем біля Козової загинув де Лідекерке та мотоцикліст Леопольд Сірсаак – остання жертва АСМ дивізіону в Галичині. Він попав у засідку біля Микулинців на березі Серету.

15 листопада 1917 року вже після Жовтневого перевороту більшовиків у Петрограді, новий посол Бельгії соціаліст Жюль Дестре послав рапорт до міністра закордонних справ, в якому прямо заявляв, що АСМ дивізіон буде корисливіший на бельгійському фронті. Проте генерал де Рікел тримав крижане мовчання та відсиджується в Ставці у Могильові.

Нарешті 10 грудня 1917 року король Альберт прийняв рішення про репатріацію АСМ бронедивізіона з Росії. Його вивозять з Волочиська до Києва, де вирує боротьба Центральної Ради з більшовиками за самостійну Україну. На теренах колишньої Російської імперії розгоралася громадянська війна.

За час Галицької епопеї за словами Семета із 370 осіб – солдатів та офіцерів АСМ дивізіону – 180 взяли активну участь у боях під час Брусилівського прориву 1916 року та в липневому наступі Керенського 1917 року. 15 із них загинуло та 40 поранено. Загальна втрата – 55 осіб. Більшість поховано у Тернополі, двох поховали у Києві.

Командиру дивізіону Розе, що очолив дивізіон після відбуття майора Семета в серпні 1917 року до Бельгії, випала складна місія вивезти АСМ з охопленої кривавою революцією Росії. Діставши дозвіл від нового більшовицького главкома Криленка, він при допомозі лейтенанта Ван дер Донкта, перекладачів Жана Польські та Едмонта Біренцвейга вивозить АСМ дивізіон через Москву та Сибір у Владивосток на Далекий Схід. Ця «одіссея» навесні 1918 року скінчається на палубі американського судна «Шерідан», який 25 квітня вивіз бійців АСМ дивізіону (за виключенням 5 дезертирів, що примкнули як добровольці до білокозацького руху Семенова) до США. Перетнувши Тихий океан, 12 травня бельгійців тріумфально зустріли у Сан-Франциско на теренах Каліфорнії. Американці повсюди організують пишні церемонії «маленьким бельгійським героям». З часом це стало дратувати бельгійців, які розуміли,

що їх використовували як маріонеток для пропаганди Світової війни у США. 15 червня 1918 року бельгійці завантажилися на французький пароплав «Де-Лоррен».

Так навколосвітніми мандрями закінчилася мілітарна авантюра АСМ дивізіону у Великій війні. Добровольці через Атлантику повернулися додому. 23 червня вони висадилися в Бордо, звідки їх перевезли до Парижу де їм організують урочисту зустріч. Проте, очевидно боячись «більшовицької зарази», яку могли принести бійці АСМ дивізіону у бельгійську армію, 15 липня 1918 року АСМ офіційно було розпущено. Ветеранам на 2 місяці дали відпустку, а пізніше розпоростили по інших частинах.

Та все ж, щонайменше двоє ветеранів АСМ дивізіону – Жюльєн Лао та Леон Лесуаль стали пропагандистами комуністичної ідеї. Лао в 1945 році став керівником Бельгійської компартії, а Лесуаль очолив бельгійських троцькістів. В 1942 році він загинув в нацистському концтаборі. Незламний Ван дер Донкт під час Другої світової війни був у німецькому полоні. У 1945 році він у чині генерал-майора командував 1-ю піхотною дивізією яка займала Західну Німеччину. Він був останнім з офіцерів АСМ дивізіону і помер у 1971 році.

Честь і хвала добровольцям АСМ дивізіону!

ДЖЕРЕЛА

1. Брусилів О. Мои воспоминания: Воспоминания. Мемуари. – Мінськ, 2003.
2. Волковинський В. Бойові дії на українських землях у роки Першої світової війни // Український історичний журнал. – К, 2004. – №7.
3. Науменко А. Прорив Південно-Західного фронту Російської армії у 1916 році та його військово-політичні наслідки. // Воєнна історія. – К, 2006. – № 1–3.
4. Тірі А. Пілігрими Великої війни. – К, 2010.
5. Уткин А. Первая мировая война. – М, 2002.
6. Прежбяно А. Бельгийский экспедиционный отряд в России в 1915 году. // Русский военный журнал «Часовой». – №171. – 1936 (Париж).